

Anna Chabasińska

ORCID: 0000-0001-8980-6737

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Wira Ahejewa *W cieniu imperium.*
Kulisy ukraińsko-rosyjskiej wojny kulturowej
Wydawnictwo Znak Horyzont, Kraków 2023, ss. 413

Streszczenie

Artykuł jest recenzją książki Wiry Ahejowej *W cieniu imperium. Kulisy ukraińsko-rosyjskiej wojny kulturowej*. W publikacji autorka analizuje trwającą od dwóch wieków ukraińsko-rosyjską wojnę kulturową.

Słowa kluczowe: wojna kulturowa, relacje ukraińsko-rosyjskie, tożsamość narodowa

W 2023 roku, dwa lata po swojej premierze w Ukrainie, nakładem krakowskiego Wydawnictwa Znak Horyzont ukazał się, przełożony przez Iwonę Boruszkowską, zbiór literackich szkiców Wiry Ahejowej *W cieniu imperium. Kulisy ukraińsko – rosyjskiej wojny kulturowej*. Przedmowę do książki napisała Oksana Zabuzko.

Wira Ahejewa jest literaturoznawczynią, profesorką filologii związaną z Uniwersytetem Narodowym „Akademia Kijowsko-Mohylańska”, przedstawicielką ukraińskiego feministycznego literaturoznawstwa, wybitną badaczką XX-wiecznej prozy ukraińskiej, zwłaszcza tworzonej przez autorów „rozstrzelanego odrodzenia”. Jest laureatką m.in. Nagrody Narodowej im. Tarasa Szewczenki – prestiżowego wyróżnienia w dziedzinie kultury i sztuki (1996) oraz Nagrody im. Petra Mohyły (2008). To także matka ochotnika, sierżanta ukraińskich sił zbrojnych walczącego na froncie.

Niewątpliwym atutem recenzowanej książki jest aktualność tematyki podjętej przez badaczkę. Polskie wydanie ukazało się w momencie, kiedy Ukraina po raz kolejny stawia czoło rosyjskiej agresji. Poza jej militarnym wymiarem, walka toczy się także na gruncie kulturowym. I to właśnie wojna kulturowa, jaką

prowadzi od dwóch wieków naród ukraiński z rosyjskim imperium, jest główną kanwą publikacji. Przybliżenie przez pryzmat kulturowego oporu, kanonów ukraińskiej literatury (niestety bez uwzględnienia literatury najnowszej), może być wstępem do zrozumienia często ignorowanej odrębności narodu ukraińskiego od rosyjskiego imperium.

Zwłaszcza, że to właśnie na kanonicznych dziełach budowana jest tożsamość narodowa i pamięć współczesnych Ukraińców.

Publikacja podzielona jest na trzynaście rozdziałów, a w każdym z nich autorka na tle historycznych kontekstów przedstawia losy swoich bohaterów – ukraińskich prozaików i poetów, którzy piórem mierzą się z rosyjskim walcem kulturowym¹. Nie jest to książka gloryfikująca bohaterów, ale lektura, która, nie upraszając przeszłości, subtelnie ukazuje różne odcienie postaw i wyborów, przywracając tym samym to, co przez lata było zakłamywane. Badaczka w każdym z rozdziałów pozwala czytelnikowi nie tylko poczuć ducha epoki, ale także, poprzez przywołanie kolejnych tekstów literackich, umożliwia ich samodzielną interpretację.

W książce Wira Ahejewa utożsamia się z poglądem, że tkwiąca w narodzie ukraińskim niechęć do Rosji jest konsekwencją jej imperialnej polityki, która na przestrzeni dziejów przyczyniła się do aneksji terytoriów, które cywilizacyjnie były bardziej dojrzałe kulturowo od metropolii. Badaczka stwierdza: „Kijów miał nieporównywalnie starszą tradycję historyczną niż Moskwa, trzeba było zapraszać naukowców z Akademii Mohylańskiej, z Ukrainy wywożono zabytki do muzeów w Moskwie i Sankt Petersburgu w celu potwierdzenia sukcesji władzy. Wymyślono wyrafinowane teorie o ścisłym powiązaniu Rusi Kijowskiej i Moskwy”². Jest niezwykle krytyczna wobec koncepcji ukraińsko-rosyjskiego dialogu kulturowego, co wynika z jej przekonania o odrębności wzorców narodowej tożsamości, wartości etycznych czy zwyczajów. W jej opinii budowana przez Rosjan koncepcja „ruskiego miru” jest próbą wymazania i zawłaszczenia dorobku kulturowego Ukraińców, gdy tymczasem sami Ukraińcy nigdy nie orientowali się na Wschód,

¹ Na kartach książki pojawiają się m.in. Hryhorij Kwitka-Osnowjanenko, Taras Szewczenko, Mykoła Hohol, Łesia Ukrainka, Michaił Bułhakow, Maksym Rylski, Wałerij Szczuk, Iwan Franko i wielu innych. W. Ahejewa, *W cieniu imperium. Kulisy ukraińsko-rosyjskiej wojny kulturowej*, Kraków 2023.

² Ibidem, s. 168-169.

a raczej identyfikowali się z postawą proeuropejską. Ahejewa uważa, że dowodzą tego wszystkie kanoniczne dzieła³.

W swojej książce badaczka analizuje strategie przetrwania kultury ukraińskiej w warunkach stałego naporu prowadzonego przez Moskwę. Osadza je w czasach nieuchronnych kompromisów, czasach „pogodzenia wartości nie do pogodzenia w normalnych warunkach – gdyż człowiek w kajdanach funkcjonuje inaczej niż bez nich”⁴. Zwraca uwagę na „hybrydowe współistnienie”, które determinowane jest wymogami sowieckiego świata, wymuszającymi postawę uległości względem kolonizatora, gdzie przeplatają się ze sobą postawy oporu i kolaboracji. W tych okolicznościach, funkcjonowanie zdominowanego przez zwycięzców narodu wymaga wypracowania przez jego elity (w tym wypadku twórców kultury) intelektualnego potencjału opartego na wartościach pozwalających utrzymać narodowego ducha. Badaczka zauważa, że ukraińscy pisarze z różnym skutkiem konfrontowali się z opresyjnym systemem, tworząc dzieła, które stały się wyrazem ich dezaprobaty bądź lojalności względem kolonizatora. W książce jest miejsce dla przepełnionej imperialnym mitem *Białej Gwardii* Michaiła Bułhakowa, *Wieczorów na futorze niedaleko Dikańki* Mykoły Hohola / Nikołaja Gogoła czy będącej świadectwem przynależności do obszaru europejskiego *Bramy* Mykoły Bażana. Gra toczyła się nie tylko o język, ale także o tradycję i pamięć kulturową⁵. Trwająca polemika między dwoma wzorcami tożsamości, stawiała jednych jako zdrajców zwabionych cesarskim splendorem, drugich jako patriotów. Z tymi ostatnimi imperialna władza rozprawiała się szczególnie bezwzględnie⁶.

Jednocześnie Ahejewa nie zaprzecza, że istnieją ukraińsko-rosyjskie związki kulturowe, tym niemniej oczekuje, że dominującym spojrzeniem nie będzie wizja zaprojektowana przez Moskwę, ale ta wypracowana przez samych Ukraińców.

³ W książce, odniesienie do europejskich związków znajdujemy na przykład w twórczości Neczujal-Lewyckiego, Mychajła Drahomanowa, Mykoły Zerowa, Mykoły Bażana, s. 124, 127, 139, 210, 225.

⁴ Ibidem, s. 298.

⁵ Ahejewa przytacza w tym kontekście „sprawę Gorkiego”, gdzie autor powieści *Matka* nie zgodził się na ukraiński przekład książki, nazywając w pogardliwy sposób język ukraińskim „dialektem”, ibidem, s. 212-213.

⁶ Za przykład może posłużyć opisana przez Ahejewą tragiczna historia lidera „rozstrzelanego pokolenia” Mykoły Chwylowego, którego twórczość po jego samobójczej śmierci została zakazana, a grób został zrównany z ziemią. W jego miejscu powstało wesołe miasteczko, ibidem, s. 218.

Fundamentem ukraińskiej tożsamości jest bowiem jej model pamięci kulturowej i narodowej, który był przez pokolenia fałszowany poprzez włączanie do świadomości kolejnych pokoleń obcych wspomnień i ocen⁷.

Według autorki, zadaniem współczesnych Ukraińców jest poszukiwanie odpowiedzi na pytania, kim są i jaka jest ich tożsamość. Wydaje się, że w dużej mierze znajdują się one w przywoływanych przez badaczkę dziełach. Ich zrozumienie uwolni „proces przywracania, wydobywania na światło dzienne autentycznych odniesień, rehabilitacji wypartej i zapomnianej przeszłości”⁸. Zaproponowane przez autorkę spojrzenie na historię współzależności dwóch przestrzeni kulturowych – zwycięzców i pokonanych pozwala uniknąć naiwnych uproszczeń, spychania do niepamięci uległych systemowi twórców czy jednoznacznego gloryfikowania bohaterów. Tylko odkrycie i akceptacja historii takiej, jaka ona jest, może być przyczynkiem do budowania spójnej i trwałej tożsamości kulturowej Ukraińców.

Dla polskiego czytelnika książka może być szczególnie interesująca z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze ostatnie lata w relacjach polsko-ukraińskich można uznać za bardzo intensywne. Fala uchodźców z Ukrainy, która napłynęła po 24.02. 2022 zmieniła obraz naszych miast i miasteczek. Z pewnością cześć z nich pozostanie w Polsce na dłużej. Warto zatem przybliżyć obraz kulturowego dziedzictwa wschodnich sąsiadów, by lepiej zrozumieć ich stosunek do narodowych bohaterów, do Rosji, do kultywowanych wartości i tradycji.

Po drugie, książkę powinien przeczytać każdy, kto chce zrozumieć Europę Wschodnią. Zwykle historię interpretujemy przez pryzmat zwycięzców, nie doceniając pokonanych. Świat, który przedstawiła Ahejewa, jest szczególnie ciekawy, bo odnosi się po części do tego, co Chantal Delsol nazywa matrycą kulturową. To pewien kod, przynależny kolejnym pokoleniom, pozwalający odtwarzać wzór, według którego budowana jest narodowa i kulturowa tożsamość⁹. Ahejewa w swojej książce wydobywa go dla czytelnika z całym arsenałem dorobku ukraińskich twórców.

⁷ Ibidem, s. 385.

⁸ Ibidem, s. 386.

⁹ Ch. Delsol, *Kamienie węgielne. Na czym nam zależy?*, Kraków 2018, s. 20.

Wira Ahejewa, *In the shadow of the empire. Behind the scenes of the Ukrainian-Russian culture war*, Znak Horyzont Publishing House

Abstract

The article is a review of the book of Wira Ahejewa *In the shadow of the empire. Behind the scenes of the Ukrainian-Russian culture war*. In the publication the author analyzes the Ukrainian-Russian cultural war that has been going on for two centuries.

Keywords: culture war, Ukrainian – Russian relations, national identity